

"સહકારી ધિરાણ મંડળી અને ખેડૂત વિકાસ" { ખેડા જિલ્લાના { કૃષિ વિકાસના } સંદર્ભમાં એક અભ્યાસ }

સારાંશ :

સહકારી મંડળી એ આર્થિક સંસ્થા છે. ભારતની ગ્રામીણ અર્થવ્યવસ્થામાં તે મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. સહકારી પ્રવૃત્તિ ગામડાના આર્થિક અને સામાજિક વિકાસની મહત્વની એજન્સી છે. ભારતમાં આયોજનના ભાગરૂપે ગામડાઓનાં આર્થિક વિકાસને સહાયક બનવા સહકારી ખાતાનું તથા સહકારી મંડળીઓનું માળખું ઉભું કરવામાં આવ્યું છે. સહકારી ખાતાનું મુખ્ય કાર્ય સહકારી પ્રવૃત્તિઓને ઉત્તેજન આપવાનું છે.

પ્રસ્તુત સંશોધન લેખ પણ ગુજરાત રાજ્યના ખેડા જિલ્લાને સંશોધન ક્ષેત્ર તરીકે મર્યાદિત રાખી તે વિસ્તારના વિકાસમાં ખાસકરીને ગામડાઓના ખેડૂતોના તથા કૃષિ વિકાસમાં સહકારી મંડળીઓનું યોગદાન ચકાસવાનો મુખ્ય હેતુ રહેલો છે, આ ઉપરાંત આ સહકારી મંડળીઓનું માળખું, તેનું સ્વરૂપ અને સ્ત્રોત તથા આ વિસ્તારમાં આવેલ કૃષિ ધિરાણ મંડળીઓ અને તેમની સંખ્યા તથા તેની મદદને કારણે ખેડૂતોના જીવનમાં આવેલ સામાજિક-આર્થિક પરિવર્તનો પણ જાણી શકાયાં છે.

પારિભાષિક શબ્દો) : સહકાર, સહકારી મંડળી, ધિરાણ, ખેડૂત, વિકાસ.

પ્રસ્તાવના :

ભારત વર્ષોથી કૃષિ પ્રધાન દેશ તરીકે પ્રચલિત રહ્યો છે. ભારતીય અર્થતંત્રને વિકાસમાન અર્થતંત્ર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. દેશના અર્થતંત્રને સામાન્યરીતે ત્રણ વિભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે. પ્રાથમિક ક્ષેત્ર (જેમાં -કૃષિ, પશુપાલન, જંગલ, મત્સ્ય વગેરે), દ્વિતીય ક્ષેત્ર (ઉદ્યોગો) તથા તૃતીય ક્ષેત્ર (બેન્ક, વીમો, સંદેશા વ્યવહાર તથા વાહન વ્યવહાર વગેરે), વિકાસના પ્રારંભિક તબક્કામાં પ્રાથમિક ક્ષેત્ર (કૃષિ ક્ષેત્ર) મહત્વનું બની રહે છે. આજે પણ દેશની કુલ કામ કરતી વસ્તીના ૬૦ ટકા જેટલો ભાગ ખેતીમાંથી રોજગારી મેળવે છે. તેથી રોજગારીની દ્રષ્ટીએ ખેતી ક્ષેત્ર પ્રથમ ક્રમે છે. આમ આજે પણ ખેતી, પશુપાલન, મત્સ્યપાલન, મરઘા ઉછેર અને જંગલોની ગૌણ પેદાશ આ સમગ્ર નાના-મોટા ગ્રામીણ વ્યવસાયમાં દેશની કુલ કામકરતી વસ્તીમાંથી અડધાથી વધારે વસ્તી આ ક્ષેત્રમાંથી આવક મેળવીને પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે.

ખેતીમાં અનેક પરિબલો તેના વિકાસમાટે ભાગ ભજવતા હોય છે. જેમાં સંસ્થાગત ધિરાણ, બિન સંસ્થાગત ધિરાણ, સિંચાઈ, બિયારણ, ખાતર , ખેતીનાં ઓજારો, ખેતીનું બજાર અને ખેતી ઉત્પાદનના મળતા ભાવો વગેરે છે. આ જુદા-જુદા પરિબલોમાં કૃષિ ધિરાણ ખેડૂતોના આર્થિક-સામાજિક પરિવર્તનમાં તથા કૃષિ વિકાસમાં એક મહત્વનું પરિબલ ગણાય છે. આ દ્રષ્ટીએ આ સંશોધન વિષય ખૂબ રસપ્રદ બને તેવી શક્યતા છે.

સહકારી મંડળી :

સહકારી મંડળી એક આર્થિક મંડળ છે. તેમાં અમુક સંખ્યામાં વ્યક્તિઓ તેમની સર્વ સામાન્ય આર્થિક જરૂરિયાતો સંતોષવા માટે સ્વેચ્છાપૂર્વક સાથે મળીને સમાનતાના ધોરણે કામ કરે છે, આ હેતુ પૂરો પાડવા માટે તેનું

બંધારણ તથા નિયમો હોય છે. બંધારણ તથા નિયમો દ્વારા મંડળીનું સંચાલન થાય છે.

સહકારી મંડળીનાં લક્ષણો :

૧) આવશ્યક સભ્ય સંખ્યા : સહકારી મંડળી રચવા માટે કાયદાની જોગવાઈ મુજબ ઓછામાં ઓછી અમુક સભ્યસંખ્યા જરૂરી છે.દા.ત.: હાઉસિંગ તથા અન્ય સહકારી મંડળી રચવા ઓછામાં ઓછા 10 સભ્યો હોવા જોઈએ.

૨) નોંધણી : સહકારી મંડળીની કાનુની માન્યતા મેળવવા તેની નોંધણી (રજીસ્ટ્રેશન) કરાવવા જરૂરી બને છે.નોંધણી સહકારી ખાતાના મદદનીશ જીલ્લા રજીસ્ટ્રાર પાસે કરાવવાની હોય છે.

૩) આર્થિક હેતુ : સહકારી મંડળી આર્થિક સંસ્થા છે.વ્યક્તિઓ પોતાના આર્થિક હિતો જેવા કે લોન મેળવવા, નફો મેળવવા, વેચાણ કરવા કે તેવા અન્ય આર્થિક હેતુ સંતોષવા માટે મંડળી રચે છે.

૪) સ્વૈચ્છિક સભ્યપદ : સહકારી મંડળી સ્વૈચ્છિક જૂથ છે. વ્યક્તિઓ સ્વૈચ્છિક રીતે મંડળી રચી શકે છે અને રચાયેલી મંડળીમાં સ્વેચ્છાથી સભ્યપદ મેળવી શકાય છે, તે જ રીતે સ્વેચ્છાથી સભ્યપદ છોડી શકાય છે.

૫) લોકશાહી વ્યવસ્થા :સહકારી મંડળીનું વ્યવસ્થા તંત્ર લોકશાહી ઢબનું છે. સૌ સભ્યો સામાન્ય સભાના સભ્યો છે.તે બધા વ્યવસ્થા સમિતિ ચૂંટણી દ્વારા રચે છે અને પ્રમુખની પણ ચૂંટણી કરવામાં આવે છે.સામાન્ય સભામાં, સમિતિમાં સભ્યો પોતાનો અભિપ્રાય રજૂ કરી શકે છે .

પ્રત્યેક સહકારી મંડળીને તેનો નિશ્ચિત કાર્ય પ્રદેશ હોય છે.તેમાં નફાની ન્યાયી વહેંચણી કરવામાં આવે છે તથા પ્રત્યેક સભ્યે દર મહીને નિયમિત અમુક રકમ ફરજિયાત બચત તરીકે જમા કરાવવાની રહે છે.મંડળીનું નાણા ભંડોળ ઉભું કરવામાં ફરજિયાત બચત મહત્વનો ફાળો આપે છે.પ્રત્યેક સહકારી મંડળી રાજ્ય તરફથી આર્થિક સહાય તેમજ કાનુની અને વહીવટી સહાય પણ મેળવે છે.

ગ્રામજનોની જુદી-જુદી જરૂરિયાતો પૂરી પડવાના હેતુથી -- ધિરાણ, સેવા, ઉત્પાદન, ખરીદ-વેચાણ, રહેઠાણ, ઉદ્યોગ, ખેતી વગેરે સબંધી સહકારી મંડળીઓ રચી શકાય છે.

કૃષિ ધિરાણનાં પુરવઠાનું સ્વરૂપ અને સ્ત્રોત :

૧. સરકાર ૨. રીઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા ૩. સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા ૪. સહકારી બેંકો ૫. જમીન વિકાસ બેંક અને ૬. નાબાર્ડ (નેશનલ બેંક ફોર એગ્રીકલ્ચર એન્ડ રુરલ ડેવલોપમેન્ટ)

કૃષિ ધિરાણની માંગના કારણો :

૧. પરંપરાગત ખેત સુધારણા માટે
૨. હરિયાળી ક્રાંતિના ફળ મેળવવા માટે
૩. શ્વેત ક્રાંતિના ફળ મેળવવા માટે, અને
૪. સામાજિક અને વપરાશી ખર્ચ માટે.

કોષ્ટક : ૧

જિલ્લાવાર પ્રાથમિક કૃષિ ધિરાણ સહકારી મંડળી (વર્ષ-૨૦૧૭)

ક્રમ	જિલ્લાનું નામ	મંડળીઓની સંખ્યા
૧	બનાસકાંઠા	૧૩૧૪
૨	સાબરકાંઠા	૫૯૮

૩	જુનાગઢ	૫૬૭
૪	ભાવનગર	૫૩૮
૫	વડોદરા	૫૦૮
૬	અમદાવાદ	૪૭૩
૭	રાજકોટ	૪૫૯
૮	અમરેલી	૩૯૫
૯	મહેસાણા	૩૮૬
૧૦	કચ્છ	૩૮૦
૧૧	પાટણ	૩૪૨
૧૨	જામનગર	૩૩૮
૧૩	ભરૂચ	૩૦૯
૧૪	સુરેન્દ્રનગર	૨૯૯
૧૫	ખેડા	૨૩૨
૧૬	આંણદ	૨૨૦
૧૭	પંચમહાલ	૨૧૩
૧૮	ગાંધીનગર	૧૭૨
૧૯	સુરત	૧૬૪
૨૦	નવસારી	૧૧૬
૨૧	વલસાડ	૧૦૯
૨૨	દાહોદ	૮૯
૨૩	નર્મદા	૭૯
૨૪	તાપી	૭૮
૨૫	પોરબંદર	૭૮
૨૬	ડાંગ	૬૨
૨૭	બોટાદ	૯૨
૨૮	દેવભૂમિ દ્વારકા	૭૨
૨૯	છોટા ઉદેપુર	૬૮
૩૦	મહીસાગર	૭૨

૩૧	અરવલ્લી	૮૭
૩૨	મોરબી	૭૪
૩૩	ગીર સોમનાથ	૭૫
કુલ (ગુજરાત રાજ્ય)		૯૦૫૮

સ્ત્રોત : સહકાર વિશેષાંક (ગુ.રા.સ.સંઘ) ડિસેમ્બર - ૨૦૧૭

ખેડા જિલ્લાની પસંદગીના કારણો :

૧. વધુ સિંચાઈ વાળો પ્રદેશ :

- ખેડા જિલ્લામાં કુલ ૨ અનુશ્રવણ તળાવો આવેલા છે.
- આ જિલ્લામાં નવ નદીઓ આવેલી છે.
- ૬૪ ચેકડેમ આવેલા છે.
- જિલ્લા પંચાયત હસ્તકના નાની સિંચાઈ તળાવોની સંખ્યા ૧૨ છે. જે ૧.૬૪૨.૬૪ હેક્ટર જમીનને આવરી લે છે.

૨. વધુ શિક્ષણવાળો પ્રદેશ :

ખેડા જિલ્લામાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓનો સક્ષરતા દર અનુક્રમે ૯૩.૪૭ અને ૭૬.૯૨ટકા જોવા મળે છે.

૩. ઓછું માથાદીઠ જમીનનું પ્રમાણ :

ખેડા જિલ્લામાં ૬૨ ટકા સીમાંત ખેડૂતો છે અને તેમની પાસે જમીનનું પ્રમાણ ૧ હેક્ટરથી ઓછું છે. જેનું મુખ્ય કારણ વિભક્ત કુટુંબ થવાને કારણે જમીનનું ખંડ વિભાજન અને ઉપ વિભાજન થતું હોય છે. નાના ખેડૂતનું પ્રમાણ ૨૧ ટકા છે. જેમની જમીન ૧ થી ૨ હેક્ટર જમીન છે, જ્યારે મોટા ખેડૂતોનું પ્રમાણ માત્ર ૧૭ ટકા જ છે. પરંતુ તેમની પાસે કુલ જમીનના ૫૪ ટકા જમીનો છે, જ્યારે સીમાંત ખેડૂતો પાસે ૨૧ ટકા તો નાના ખેડૂતો પાસે ૨૫ ટકા જમીનો આવેલી છે જે ખુબ ઓછું કહેવાય. સીમાંત ખેડૂતો પાસે માથાદીઠ જમીનનું પ્રમાણ ૦.૪૧ હેક્ટર છે. જ્યારે નાના ખેડૂત પાસે માથાદીઠ જમીનનું પ્રમાણ ૧.૪૨ હેક્ટર છે અને મોટા ખેડૂતો પાસે માથાદીઠ જમીનનું પ્રમાણ ૩.૮૪ હેક્ટર છે.

૪. ઓછી પ્રાથમિક કૃષિધિરાણ સહકારી સંસ્થાઓ :

કોષ્ટક :૧ મુજબ ગુજરાત રાજ્યમાં ૯૦૫૭ પ્રાથમિક કૃષિધિરાણ સહકારી મંડળીઓ આવેલી છે. જ્યારે ખેડા જિલ્લામાં આ પ્રકારની મંડળીઓની સંખ્યા માત્ર ૨૩૨ છે. તેથી જે જિલ્લામાં પ્રાથમિક કૃષિધિરાણ સહકારી મંડળીઓનો વિકાસ ઓછો થયો છે તેવા ખેડા જિલ્લામાં શિક્ષણનું પ્રમાણ તો ઉચું છે. સિંચાઈની સુવિધાઓનું પ્રમાણ પણ ખુબ જ સારું છે .

આવી સારી પરિસ્થિતિ હોવા છતાં કૃષિધિરાણ સહકારી મંડળીઓની સંખ્યા ઓછી કેમ છે? તે જાણવા તથા તેના વિકાસમાં અવરોધરૂપ બનતા પરિબળો દુર કરવાના ઉદ્દેશથી ખેડા જિલ્લાની પસંદગી કરી છે.

કોષ્ટક : ૨

ક્રમ	તાલુકાનું નામ	મંડળીની સંખ્યા	ગામની સંખ્યા
૧	કપડવંજ	૩૦	૧૦૦
૨	વિરપુર	૧૨	૫૩
૩	બાલાસિનોર	૧૧	૪૬
૪	કઠલાલ	૧૫	૫૯
૫	મહેમદાવાદ	૨૨	૬૫
૬	ખેડા	૧૯	૩૯
૭	માતર	૨૬	૫૫
૮	નડિયાદ	૨૭	૫૯
૯	મહુધા	૧૩	૪૧
૧૦	ઠાસરા	૩૨	૯૫
	કુલ	૨૦૭	૬૧૨

સ્ત્રોત : સામાજિક-આર્થિક સમિક્ષા, ૨૦૧૬-૧૭ (ખેડા જિલ્લા પંચાયત)

સંશોધન માટે નમુના પસંદગી :

સૌથી વધુ પ્રાથમિક કૃષિ ધિરાણ મંડળી ઠાસરા તાલુકામાં છે.અને ત્યારબાદ બીજા ક્રમે કપડવંજ તાલુકામાં છે આમ પ્રથમ બે ક્રમમાં આવતી પ્રાથમિક કૃષિ ધિરાણ સહકારી મંડળીવાળા તાલુકાની પસંદગી આ અભ્યાસ માટે કરી છે.

આ અભ્યાસ હેઠળના બન્ને તાલુકામાંથી બે-બે ગામ અનુક્રમે સૌથી વધારે કાર્યશીલ મૂડી અને સૌથી ઓછી કાર્યશીલ મૂડીવાળા ગામ પસંદ કરવામાં આવ્યા છે.જેમાં ઠાસરા તાલુકામાંથી ઠાસરા સૌથી વધુ કાર્યશીલ મૂડીવાળા ગામ અને નેશ સૌથી ઓછી કાર્યશીલ મૂડી ધરાવતું ગામ પસંદ કરવામાં આવ્યું છે. તેવી જ રીતે કપડવંજ તાલુકામાંથી પણ નવાગામ સૌથી વધુ કાર્યશીલ મૂડી ધરાવતું ગામ અને આંતરસુંબા સૌથી ઓછી કાર્યશીલ મૂડી ધરાવતું ગામ પસંદ કરવામાં આવ્યું છે.આ ગામોમાંથી નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે ખેડૂતોના કુલ ત્રણ પ્રકારની સંખ્યાના આધારે ગામદીઠ કુલ ૫૦ ખેડૂતોની અભ્યાસના ઉત્તરદાતા તરીકે પસંદગી કરવામાં આવી છે.આમ, કુલ ૪ ગામમાંથી ૨૦૦ ખેડૂતોની પસંદગી કરવામાં આવી છે.જેમાં સીમંત અને નાના ખેડૂતો (૦ થી ૨ હેક્ટર જમીન) મધ્યમ પ્રકારના ખેડૂતો (૨ હેક્ટરથી વધુ અને ૧૦ હેક્ટરથી ઓછી જમીન) અને મોટા ખેડૂતો (૧૦ હેક્ટરથી વધુ જમીન) એમ ત્રણ વિભાગમાં વહેંચ્યા છે અને તમનો પ્રાથમિક અભ્યાસ કર્યો છે.

અભ્યાસનાં ઉદ્દેશ્યો / હેતુઓ :

૧. ખેડા જિલ્લામાં થયેલી સહકારી ધિરાણ મંડળીનો ઇતિહાસ જાણવો.

૨. ભારતમાં કૃષિ ધિરાણની માંગ અને પુરવઠાને અસર કરતાં પરિબલો સમજવા.
૩. ખેડૂતોને પ્રાપ્ત થતા કુલ ધીરનોમાં સહકારી ધિરાણનો ફાળો જાણવો.
૪. કૃષિ ઉત્પાદન અને ઉત્પાદકતામાં ધિરાણની ભૂમિકા સમજવી.
૫. ધિરાણનો હેતુ પૂર્વકનો ઉપયોગ થાય છે કે કેમ તે તપાસવું .
૬. ધિરાણ મંડળી થકી ખેડૂતોનો સામાજિક-આર્થિક વિકાસ જાણવો.

ઉપકલ્પના:

૧. સહકારી ધિરાણને અને ખેત ઉત્પાદકતા વચ્ચે સીધો સબંધ છે.
૨. સહકારી ધિરાણનો ઉપયોગ બીજા હેતુઓ માટે પણ થાય છે.
૩. સહકારી ધિરાણનો લાભ મોટા ખેડૂતોને વધુ પ્રમાણમાં થાય છે.
૪. સહકારી ધિરાણથી ખેડૂતોના જીવનમાં સામાજિક-આર્થિક પરિવર્તન આવ્યું છે.

માહિતી એકત્રીકરણ :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં (૧) પ્રાથમિક માહિતી - પ્રત્યક્ષ મુલાકાત અને અનુસુચી દ્વારા મેળવવામાં આવી છે. જેમાં કેટલાક વિષય વસ્તુને લગતા પ્રશ્નો જેવાકે કૃષિ માટે જરૂરી ધિરાણ અન્ય માહિતી , પસંદ કરેલ ખેડૂતોની રૂબરૂ મુલાકાત લઈ મેળવી છે, આ ઉપરાંત સરપંચ, તલાટી, સહકારી મંડળીના સભ્યો, સેક્રેટરી અને મેનેજર વગેરેની મુલાકાત થકી માહિતી મેળવવામાં આવી છે. (૨) ગૌણ માહિતી - વિવિધ ગ્રંથાલયોમાં જઈને પુસ્તકો, સામયિકો, અન્ય સંશોધનો વગેરેમાંથી માહિતી મેળવી છે. આ ઉપરાંત તાલુકા અને જિલ્લા પંચાયત આંકડા શાખા, સામાજિક-આર્થિક સમીક્ષાનાં અહેવાલો, પ્રાથમિક કૃષિ ધિરાણ મંડળીના વાર્ષિક અહેવાલો વગેરેનો ઉપયોગ ગૌણ માહિતી માટે કરવામાં આવ્યો છે.

માહિતીનું વિશ્લેષણ :

એકત્રિત કરેલ માહિતીને જુદા-જુદા વર્ગના આધારે વિભાજીત કરીને માહિતીના વિશ્લેષણ માટે કમ્પ્યુટરના વિશિષ્ટ SPSS સોફ્ટવેરનો ઉપયોગ કર્યો છે. જેથી કોષ્ટક દ્વારા માહિતીને સરળ રીતે સમજી શકાય અને નિર્ણય પ્રક્રિયા સરળ બને. એકત્રિત કરેલ માહિતીનું કોષ્ટકીકરણ કરીને આંકડાશાસ્ત્રીય પદ્ધતીઓનો ઉપયોગ કરીને ટકાવારી કાઢી પરિણામો મેળવવામાં આવ્યા છે.

તારણો :

કુટુંબ(પસંદ કરેલા નીદર્શો)નું સામાજિક-આર્થિક ચિત્ર

- સીમાંત અને નાના ખેડૂતોની સંખ્યા ૧૨૧ છે અને તેની ટકાવારી ૬૦.૫ છે.
- મધ્યમ ખેડૂતો ૨૮.૫ ટકા, તો મોટા ખેડૂતો ૧૧ ટકા છે.
- સીમાંત અને નાના ખેડૂતો દ્વારા માનવ મૂડી રોકાણ ક્ષેત્રે થતા કુલ ખર્ચના ૩૭ ટકા ખર્ચ શિક્ષણ પાછળ અને ૬૩ ટકા ખર્ચ આરોગ્ય પાછળ થાય છે. જ્યારે મોટા ખેડૂતો દ્વારા ૭૫ ટકા ખર્ચ શિક્ષણ પાછળ તથા ૨૫ ટકા ખર્ચ આરોગ્ય પાછળ થાય છે.
- સરેરાશ ની દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો ૪૫ ટકા ખર્ચ શિક્ષણ પાછળ તો ૫૫ ટકા ખર્ચ આરોગ્ય પાછળ થાય છે
- એકંદરે ૮૬ ટકા ખેડૂતો એવું માને છે કે સહકારી ધિરાણથી ઉત્પાદનમાં વધારો થયો છે.
- મોટા ખેડૂતોમાંથી ૩૩.૩૩ ટકા ખેડૂતોનો મત છે કે સહકારી ધિરાણ મળવાથી મિલકતમાં વધારો અને

માનવ-મૂડી રોકાણ ખર્ચમાં વધારો થયો છે.

- સીમાંત અને નાના (૧૩.૨૨ ટકા)ખેડૂતો સહકારી ધિરાણનો ઉપયોગ ખેતી સિવાય અન્ય કામ (સામાજિક પ્રસંગો અને આકસ્મિક ખર્ચ) માટે પણ કરે છે.

- મોટાભાગના (૭૩ ટકા)ખેડૂતોનું માનવું છે કે સહકારી ધિરાણ સરળતાથી મળે છે અને વ્યાજનો દર પણ નીચો હોય છે.

- મોટાભાગના (૭૯ ટકા)ખેડૂતોનું માનવું છે કે,આગલા ૫ વર્ષ(૨૦૦૭થી ૨૦૧૨)કરતા આ ગયા ૫ વર્ષ(૨૦૧૨-૧૩ થી ૨૦૧૭-૧૮)માં એવરેજ ૩.૬૫ ટકા આવક વધી છે.

- મોટાભાગના (૬૯ ટકા)ખેડૂતોનું માનવું છે કે, આ ધિરાણ સહકારી મંડળીઓનાં ધિરાણ થાકી, ખેતીની આવકો વધતા ખેડૂતોની સામાજિક-આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો જોવા મળે છે.

સુચનો :

- કૃષિ ધિરાણનો ઉપયોગ ઉત્પાદકીય હેતુ માટે જ થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ

- દરેક મધ્યમ થી મોટા ગામોમાં પ્રાથમિક કૃષિ ધિરાણ મંડળી હોવી જોઈએ

- મધ્યસ્થ સહકારી બેન્કો, તાલુકા બેન્કો અને સેવા સહકારી મંડળીઓએ યોગ્ય સંકલન સાધવું જોઈએ.

- સહકારી ધિરાણનો વધુમાં વધુ ખેડૂતો લાભ લે એ માટે ખેડૂતોમાં જાગૃતિ લાવવી જોઈએ.

- ખેડૂતોને સરળતાથી ધિરાણ પ્રાપ્ત થાય તેવા પ્રયાસો કરવા જોઈએ.

- ખેડૂતો શાહુકારો અને જમીનદારો પાસેથી ઉંચા વ્યાજે ધિરાણ ન લેતા મંડળીઓમાંથી ધિરાણ લે તેવા પ્રયાસો થવા જોઈએ.

સંદર્ભ સુચિ

- I. આંકડાકીય રૂપરેખા (૨૦૧૭-૧૮) -ખેડા જિલ્લા પંચાયત, નડિયાદ.
- II. આંતરસુબા,ઠાસરા, નવાગામ અને નેશ - (૪) જૂથ સેવા સહકારી મંડળીના વાર્ષિક અહેવાલો,
- III. કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ બેંક (ખેતી બેંક) ૬૫ મો વાર્ષિક અહેવાલ ,૨૦૧૭-૧૮
- IV. મહેતા એસ.બી. (૧૯૭૨) " ભારતની સહકારી પ્રવૃત્તિ મૂલ્યાંકન સમાલોચના " ગુજરાત યુનિવર્સિટી
- V. અમદાવાદ
- VI. મૂલાણી જગદીશ (૧૯૯૩) " સહકાર દર્શન "-પ્રમુખ પ્રકાશન, અમદાવાદ
- VII. શાસ્ત્રી આર.વિ. (૧૯૭૨) " સહકાર સીદ્ધાંત અને વ્યવહાર "- પોપ્યુલર પ્રકાશન, સુરત.
- VIII. શાહ એ.જી., દવે જે.કે.(૧૯૯૮-૯૯) " ભારતમાં ગ્રામીણ વિકાસના સામાજિક પાસાં" - અનડા બુક ડીપો,ગાંધી માર્ગ, અમદાવાદ.
- IX. શાહ એ.જી., દવે જે.કે.(૨૦૧૦) " ભારતમાં સમાજ માળખું અને પરિવર્તન" - અનડા બુક ડીપો,ગાંધી માર્ગ, અમદાવાદ.
- X. સામયિક : અર્થ સંકલન (સહકાર વિશેષાંક) ડીસેમ્બર -૨૦૧૫
- XI. સામાજિક-આર્થિક સમિક્ષા (ખેડા જિલ્લા -૨૦૧૭-૧૮ તથા ગુજરાત રાજ્ય-૨૦૧૭-૧૮)
- XII. Agriculture Census - (2015-16)
- XIII. Socio-Economic Survey, Government of India, Verious Issues.
- XIV. www.cesusindia.gov.in

ડૉ.બાદર કુરેશી
મદદનીશ પ્રાધ્યાપક (સમાજકાર્ય)
મ.દે.ગ્રામસેવા સંકુલ
ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ
રાંધેજા

Copyright © 2012 – 2019 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat